

DOI: [10.71854/soc.2025-183296](https://doi.org/10.71854/soc.2025-183296)

The Role of Non-Governmental Organizations in the Social Rehabilitation of Recovering Addicts in Tehran

Mohammad Ali Ghazalsafloou [0000-0001-6724-9124](https://orcid.org/0000-0001-6724-9124)

PhD student in Economic Sociology and Development, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Hossein Dehghan¹ [0009-0006-4104-9849](https://orcid.org/0009-0006-4104-9849)

Assistant Professor of Sociology Department, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Feizolah Norouzi [0009-0007-1224-1433](https://orcid.org/0009-0007-1224-1433)

Assistant Professor, Department of Sociology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Abstract: Nowadays, there has been a significant increase in non-governmental organizations (NGOs) operating across various fields, including the support and social rehabilitation of recovering people with addiction. This study aimed to answer the question, "What role do NGOs play in the social rehabilitation of recovering addicts in Tehran?" This research utilized a survey. The population included all recovering addicts who benefit from NGO services in Tehran. A sample size of 300 people took part in this survey. Data was collected using a questionnaire. Correlation test results revealed a significant direct relationship between social support, need satisfaction, social participation, and social supervision in enhancing the social rehabilitation of people with an addiction. Findings showed a positive and significant correlation (0.532) between NGO services and social rehabilitation. The services and support these organizations provide increase, and social rehabilitation improves. Additionally, the positive and significant correlations between social support (0.432), social control (0.421), need satisfaction (0.296), and social participation (0.354) with social rehabilitation suggest that an increase in each of these variables can contribute to improved social rehabilitation. The beta coefficient of 0.453 for NGOs indicates a positive impact on social rehabilitation, suggesting that NGOs, by creating support networks, providing essential services for recovering people with addiction and enhancing opportunities for social participation, create a suitable foundation for social rehabilitation.

Keywords: NGOs, social rehabilitation, recovering addicts, social support, social participation

---

¹. Corresponding Author: fallah.e1864@gmail.com

62.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران

محمدعلی قزلسفلو

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

حسین دهقان^۲

استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

فیض‌اله نوروزی

استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران.

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۷

چکیده: در سال‌های اخیر، سازمان‌های مردم‌نهاد افزایش زیادی داشته‌است. این سازمان‌ها در حوزه‌های مختلف از جمله حمایت و بازتوانی اجتماعی معنادان فعالیت داشته‌اند. لذا این پژوهش با هدف پاسخ به این پرسش که «سازمان‌های مردم‌نهاد چه نقشی در بازتوانی معنادان بهبود یافته به جامعه دارند»، انجام شد. تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش، کمی از نوع پیمایشی بود. جامعه آماری شامل کلیه معنادان بهبود یافته و استفاده‌کننده از خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد در شهر تهران بود. شیوه نمونه‌گیری، تصادفی ساده و حجم نمونه ۳۰۰ نفر بود. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه استاندارد بود. نتایج آزمون همبستگی نشان داد بین میزان حمایت اجتماعی، ارضای نیازها، مشارکت اجتماعی و نظارت اجتماعی بر افزایش بازتوانی اجتماعی معنادان، رابطه معنادار مستقیمی وجود دارد. یافته‌ها نشان داد که بین سازمان‌های مردم‌نهاد و بازتوانی اجتماعی، همبستگی مثبت و معنی‌دار (۰/۵۳۲) وجود دارد. این امر بیانگر این است که هر چه میزان خدمات و حمایت‌های ارائه‌شده توسط این سازمان‌ها افزایش یابد، بازتوانی اجتماعی نیز بهبود می‌یابد. همچنین، همبستگی مثبت و معنی‌داری که بین حمایت اجتماعی (۰/۴۳۲)، کنترل اجتماعی (۰/۴۲۱)، ارضای نیازها (۰/۲۹۶) و مشارکت اجتماعی (۰/۳۵۴) با بازتوانی اجتماعی وجود دارد، نشان‌دهنده این است که افزایش هر یک از این متغیرها می‌تواند به بهبود بازتوانی اجتماعی کمک کند. ضریب بتای ۰.۴۵۳ برای سازمان‌های مردم‌نهاد به این معنی است که این متغیر تأثیر مثبت بر بازتوانی اجتماعی دارد. در نتیجه می‌توان گفت سازمان‌های مردم‌نهاد با ایجاد شبکه‌های حمایتی، فراهم کردن امکانات برای ارضای نیازهای اساسی معنادان بهبود یافته و ارتقای فرصت‌های مشارکت اجتماعی، بستری مناسب برای بازتوانی اجتماعی فراهم می‌کند.

واژگان کلیدی: سازمان‌های مردم‌نهاد، بازتوانی اجتماعی، معنادان بهبود یافته، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی.

^۲ نویسنده مسئول: fallah.e1864@gmail.com

مقدمه

سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در کلی‌ترین معنایشان به نهادهایی اطلاق می‌شود که مستقیماً بخشی از ساختار دولت محسوب نمی‌شوند، اما نقش مهمی به‌عنوان واسطه بین فرد، دولت و جامعه ایفا می‌کنند. در حوزه بازدارندگی، درمان و پیشگیری اعتیاد به مواد مخدر، تعداد زیادی از این سمن‌ها فعال هستند. بر اساس گزارش مدیرکل دفتر توسعه مشارکت‌های مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد ستاد مبارزه با مواد مخدر کشور، بیش از ۲۵۰۰ سازمان مردم‌نهاد در زمینه مبارزه با مواد مخدر در کشور فعالیت می‌کنند. به‌عنوان مثال، سازمان‌هایی همچون مجمع خیرین یاری‌گران زندگی و انجمن معتادان گمنام با هدف ایجاد اشتغال و توانمندسازی بهبود یافتگان تشکیل شده‌اند (گنجلو و سعیدی مفرده ۱۳۹۸: ۴۸۹).

براساس اصل ۴۴ قانون اساسی، نقش سمن‌ها در توسعه اجتماعی کشور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. این نهادها همچنین در سیاست‌های کلان مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۶ و ماده ۱۵ قانون اصلاحیه مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۹، جایگاه قانونی دارند و می‌توانند در امور مبارزه با مواد مخدر فعالیت کنند (رهبرپور و حاجی ابوالقاسم، ۱۴۰۰: ۱۴۳).

یکی از بهترین و موثرترین راه‌های پیشگیری از اعتیاد، استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد است زیرا این تشکلهای به دلیل ارتباط مؤثر با مردم، در این زمینه برنامه‌ریزی جدی دارند و برنامه‌های آنان همیشه در امر مبارزه با مواد مخدر اثربخشی بیشتری نسبت به دیگر برنامه‌ها داشته‌است. بازگرداندن فرد معتاد به جامعه، نیازمند همکاری و تلاش خانواده، دوستان، نهادهای دولتی و غیردولتی و همچنین خود فرد معتاد است. باید به او اطمینان داد که در جامعه مورد قبول همگان قرار خواهد گرفت. علاوه بر این، باید به او فرصت‌های شغلی مناسب بدهیم و آموزش‌های لازم را فراهم کنیم تا بتواند به‌عنوان یک عضو

64.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

سالم و مفید در جامعه فعالیت کند (ایسلام و میترا^۳، 2023:219). از سوی دیگر، در بررسی رویکردهای پیشگیری از بازگشت مجدد معتادان، الگوهایی وجود دارد که به مراقبت‌های پس از مرخص شدن از مراکز درمان توجه دارند. یکی از مهم‌ترین اقدامات در این زمینه، ایجاد آگاهی عمیق از عوامل راه‌انداز درونی و بیرونی است که ممکن است افراد را به سمت موقعیت‌های مخاطره‌آمیز هدایت کند. بسیاری از اعضای خانواده به شیوه‌هایی به معتادان کمک می‌کنند که هم به ضرر آنان و هم به ضرر خودشان تمام می‌شود (ژانگ و همکاران^۴، 2023:963). در این زمینه، باید توجه داشت که اعتیاد یک بیماری است و نیاز به حمایت اجتماعی مؤثر دارد. معمولاً اعضای خانواده اصول حمایت از معتادان را نمی‌دانند و کمک کردن آن‌ها بر اساس این اعتقاد است که اعتیاد یک مشکل و ناهنجاری رفتاری است و این‌که آن‌ها می‌توانند معتادان را به ترک اعتیاد متقاعد کنند. اما اگر می‌خواهیم برای دستیابی به بهبودی از معتادان به صورت مؤثری حمایت کنید، قبل از هر چیز باید بدانید که اعتیاد نوعی بیماری است نه یک رفتار غیراخلاقی و ضعف اخلاقی انسان و همانند هر بیماری دیگری راه و روش بهبودی مخصوص خود را دارد که نیازمند بازتوانی اجتماعی هستند. بازتوانی اجتماعی به معنای بازگرداندن توانایی‌ها و حفظ شأن و منزلت فرد معتاد و تعیین جایگاه قانونی و اجتماعی او است. این بازتوانی اجتماعی شامل مجموعه‌ای از تدابیر و اقدامات اجتماعی و حرفه‌ای است که به قصد بهبود و ارتقاء سطح کارآیی افراد معتاد، برای دستیابی آنان به زندگی عادی و مستقل ارائه می‌شود (برزگر بفرویی و دیگران، ۱۳۹۷:۲۱۵).

سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه درمان معتادان به‌ویژه در حوزه پیشگیری از اعتیاد نقش مؤثری می‌توانند داشته باشند. طی ۵ سال گذشته با حمایت‌های ستاد مبارزه با مواد مخدر، سمن‌ها توانسته‌اند تا

Islam & Mitra.³
Zhang et al⁴

حدودی نقش و جایگاه خود را در مبارزه بامواد مخدر به‌دست بیاورند. سازمان‌های مردم‌نهاد با ارائه خدمات حمایتی و اجتماعی، نقشی اساسی در فرآیند بازتوانی معتادان ایفا می‌کنند. این سازمان‌ها، به دلیل عدم وابستگی مستقیم به دولت و ارتباط نزدیک با مردم، توانسته‌اند به شکلی مؤثرتر نیازهای اجتماعی و روانی معتادان را پاسخ دهند و از این طریق، از بازگشت دوباره آن‌ها به اعتیاد جلوگیری کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که سمن‌ها با برگزاری کارگاه‌ها، مشاوره‌های تخصصی و حمایت‌های مالی، شانس موفقیت بهبودیافتگان را افزایش می‌دهند و موجب بهبود کیفیت زندگی آنان می‌شوند (طاهرخانی و بوالهروی، ۱۳۹۹:۶۸). در حالی که سمن‌ها نقش مثبتی در بازتوانی اجتماعی معتادان دارند، با چالش‌هایی از جمله محدودیت‌های مالی، نبود آموزش‌های کافی برای پرسنل و موانع اجتماعی روبه‌رو هستند. این چالش‌ها باعث می‌شود که بسیاری از معتادان پس از ترک مواد نتوانند از خدمات مناسب بهره‌مند شوند و فرآیند بازگشت آن‌ها به جامعه مختل شود. در نتیجه، نیاز به حمایت‌های بیشتر دولتی و اجتماعی برای ارتقای عملکرد این سازمان‌ها احساس می‌شود (برزگر بفرویی و دیگران، ۱۳۹۷:۲۱۶). یکی از مواردی که در بازتوانی اجتماعی معتادان از اهمیت زیادی برخوردار است، فراهم‌سازی شرایطی است که معتادان انگیزه‌ای قوی برای بازگشت به جامعه داشته باشند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با فراهم کردن امکانات شغلی، آموزش‌های مهارتی و ایجاد محیط‌های حامی، به افزایش انگیزه‌های فردی و اجتماعی بهبودیافتگان کمک کنند. تحقیقات نشان داده است که افزایش انگیزه در فرآیند بازتوانی، بازگشت به زندگی سالم و پایدار را تسهیل می‌کند (رهبرپور و حاجی ابوالقاسم، ۱۴۰۰:۱۴۴).

از موانع مهم در بازتوانی اجتماعی، نگرش منفی و کلیشه‌ای جامعه نسبت به معتادان بهبودیافته است. این نگرش‌ها می‌توانند مانعی برای پذیرش اجتماعی و بازگشت سالم به جامعه باشند. سمن‌ها می‌توانند نقش مهمی در تغییر این نگرش‌ها ایفا کنند. با توجه به این نکات، این پژوهش به تبیین نقش سازمان‌های

66.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران

مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران می‌پردازد و به دنبال پاسخ به این سؤال است که سمن‌ها چگونه می‌توانند در این فرآیند نقش آفرینی کنند؟

پیشینه پژوهش

شریعت پناهی و محمدتقی زاده (۱۴۰۲) در تحقیقی به مطالعه «چالش‌های مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در تحقق حمایت اجتماعی در قبال خانواده‌های در معرض آسیب شهر تهران» پرداختند. این پژوهش نشان داد که سازمان‌های مردم‌نهاد به‌رغم داشتن توان بالقوه در ارائه حمایت اجتماعی، با موانعی همچون محدودیت‌های مالی، کمبود آموزش تخصصی برای کارکنان و نبود هماهنگی بین‌بخشی مواجه‌اند. همچنین، پژوهش به این نتیجه رسید که نگرش منفی برخی از نهادهای دولتی به مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد، منجر به کاهش بهره‌وری و اثربخشی این سازمان‌ها در حمایت از خانواده‌های در معرض آسیب می‌شود.

رازقی و لطفی خاچکی (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی چالش‌های بقا و پایداری سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی، با تأکید بر رابطه آن‌ها با دولت»، بیان می‌کند: فقدان روند پایدار برای تولید منابع مالی، چالش‌های جذب و مدیریت منابع انسانی، کمبود سرمایه اجتماعی و نبود انگیزه‌های مشترک واقعی، چالش‌های برنامه‌ریزی و نظارت، نگاه حداقلی و نبود دید کلان و جامع نسبت به مسائل اجتماعی، از مهمترین چالش‌های درونی سمن‌ها بوده‌است. نتایج پژوهش نشان داد: مقوله‌های رابطه با جامعه و شهروندان، رابطه با سایر سمن‌ها، و رابطه با دولت، از چالش‌های برون‌سازمانی سمن‌ها بوده‌است. همچنین، پیامد ضعف قوانین تأسیس سمن و ناهماهنگی دستگاه‌های دولتی متولی، وابستگی مالی و عدم استقلال از دولت، بی‌اعتمادی دوطرفه میان دولت و سمن‌ها، فقدان رویکرد منسجم و یکدست سمن‌ها به دولت، عدم گشودگی نهادهای دولتی و ضعف

سیستم اداری و مشخص نبودن معیارها و سازوکار نظارتی دولت منجر به چالش در رابطه بین سمن‌ها با دولت شده‌است. محمدی (۱۳۹۶)، پیشگیری از اعتیاد با رویکرد اجتماعی کردن مبارزه با مواد مخدر و بهره‌مندی از ظرفیت سازمان‌های مردمی، اقدامات رویکرد اجتماعی کردن پیشگیری از اعتیاد به‌عنوان مهم‌ترین رویکرد در مصون‌سازی آحاد جامعه، چاره‌ای جز حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد و تیم‌های محله‌ای در این زمینه نیست. این پژوهش به‌روش مروری - کتابخانه‌ای، درصدد است تا ضمن تبیین نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در برنامه‌های پیشگیرانه و اهداف اصلی رویکرد اجتماعی کردن مبارزه با مواد مخدر با ایجاد حساسیت افزون‌تر در بین مسئولین و سازمان‌های مردمی، ضرورت ایجاد یک نهضت عمومی و فراگیر در پیشگیری از اعتیاد را روشن کند تا، مبارزه با مواد مخدر از طریق مبارزه اجتماعی با ورود و مشارکت تمام افراد جامعه، از جمله خانواده‌ها و سمن‌ها، به‌عنوان یک سیاست ارجح برای هر دولتی در کشور ما باشد. حمایت از تشکیل و گسترش سمن‌های تخصصی به‌ویژه در حوزه جوانان و پیشگیری از اعتیاد و آسیب‌های اجتماعی و همچنین ارتقاء سطح دانش جامعه و مشارکت‌پذیری ایشان برای حضور و فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد، می‌تواند هم‌موجب کمک به دولت در جهت تحقق اهداف گردد و هم موجبات تأمین سلامت در تمام ابعاد آن را فراهم آورد. الحکیم و همکاران (۲۰۲۴)^۵، به‌بررسی ادغام توانبخشی اجتماعی در نظام آموزشی نوجوانان معتاد به مواد مخدر: چارچوب قانونی، پتانسیل‌ها و چالش‌ها پرداختند. نوجوانان معتاد به مواد مخدر، اغلب موقعیت‌های آسیب‌دیده اجتماعی را تجربه می‌کنند. بنابراین توانبخشی اجتماعی در کنار توانبخشی پزشکی، جنبه مهمی از بهبودی است. برکوسکی^۶ (۲۰۲۳). "نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی: مروری بر

Alhakim, A., Anakotta, M. Y., Febriyani, E., & Tan, W⁵
Borkowski, W⁶

68.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

شیوه‌های کنونی.⁷ این مقاله نشان می‌دهد که سازمان‌های مردم‌نهاد به عنوان واسطه‌هایی مؤثر در فرآیند بازتوانی اجتماعی عمل می‌کنند و تجارب موفق از کشورهای مختلف را تحلیل می‌کند. همچنین، این سازمان‌ها به طور مؤثری می‌توانند خدمات اجتماعی را به گروه‌های آسیب‌پذیر ارائه دهند و به تقویت شبکه‌های اجتماعی کمک کنند. دیویس⁷ (2022). در پژوهشی با عنوان: «حمایت اجتماعی و بازگشت به جامعه: نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در حمایت از معتادان بهبود یافته»، به بررسی اهمیت حمایت اجتماعی و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازگرداندن معتادان به جامعه می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهند که این سازمان‌ها با ارائه حمایت‌های اجتماعی و فراهم کردن فرصت‌های شغلی، می‌توانند در کاهش بازگشت به اعتیاد و ارتقای کیفیت زندگی افراد مؤثر باشند. اسمیت، و جونز⁸ (2021). در مقاله‌ای با عنوان: «رویکردهای مبتنی بر جامعه در بازتوانی معتادان: تأثیر سازمان‌های مردم‌نهاد»، تأثیر سازمان‌های مردم‌نهاد بر برنامه‌های بازتوانی معتادان را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که این سازمان‌ها با ایجاد فرصت‌های شغلی و خدمات اجتماعی، می‌توانند به بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی افراد کمک کنند. همچنین، مشارکت این سازمان‌ها در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد بسیار مؤثر است.

مبانی نظری

سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) به نهادهایی اطلاق می‌شود که به صورت غیرانتفاعی فعالیت می‌کنند و به عنوان واسطه‌ای میان فرد، دولت و جامعه عمل می‌کنند. این سازمان‌ها، با هدف تأمین نیازهای اجتماعی و بهبود وضعیت آسیب‌پذیران، به ویژه معتادان بهبود یافته، در حوزه‌های مختلفی از جمله درمان، پیشگیری و بازتوانی اجتماعی فعالیت دارند (شریعت‌پناهی و محمدتقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۷۶۵).

Davis⁷
Smith, R., & Jones⁸

حمایت اجتماعی به معنای تأمین منابع عاطفی، اطلاعاتی و مالی از سوی دیگران برای فرد است. نظریه‌های حمایت اجتماعی نشان می‌دهند که این نوع حمایت می‌تواند به کاهش استرس و بهبود کیفیت زندگی افراد آسیب‌پذیر، از جمله معتادان بهبود یافته، کمک کند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند به‌عنوان یک منبع حیاتی حمایت اجتماعی عمل کنند (سواری و تراهی، ۱۴۰۲: ۸۸).

بازتوانی اجتماعی، به فرآیند بازگرداندن افراد به زندگی عادی و مستقل اشاره دارد. این فرآیند شامل اقدامات اجتماعی و حرفه‌ای است که به بهبود کارایی فرد کمک می‌کند. در این راستا، سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با فراهم کردن آموزش‌های شغلی و حمایت‌های اجتماعی، به ارتقای کیفیت زندگی معتادان بهبود یافته کمک کنند.

مشارکت اجتماعی به فرایندهایی اشاره دارد که، افراد در آن‌ها به‌طور فعال در تصمیم‌گیری و فعالیت‌های اجتماعی دخالت دارند. این نظریه تأکید می‌کند که مشارکت اجتماعی می‌تواند احساس تعلق به جامعه را تقویت و به افزایش تاب‌آوری و بازتوانی اجتماعی افراد کمک کند. سازمان‌های مردم‌نهاد با ایجاد فرصت‌های مشارکت اجتماعی، می‌توانند به تقویت حس belonging در معتادان بهبود یافته یاری رسانند (حاتمی خلجیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۷۱).

نظارت اجتماعی به فرایندهایی اشاره دارد که در آن جامعه بر رفتار اعضای خود نظارت می‌کند و از آن‌ها حمایت می‌کند. این نوع نظارت می‌تواند رفتارهای پرخطر را کاهش دهد و در بازتوانی اجتماعی، نقش مهمی ایفا کند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با ایجاد شبکه‌های حمایتی و نظارتی، به بهبود رفتارهای اجتماعی معتادان بهبود یافته کمک کنند (شریعت‌پناهی و محمدتقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۷۶۶).

چارچوب نظری

70.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

نظریه توانبخشی اجتماعی^۹، بیان می‌کند، فرایند بازتوانی افراد از آسیب‌های اجتماعی، به‌خصوص افرادی که از اعتیاد رهایی یافته‌اند، به توانایی آن‌ها در بازگشت به جامعه و بازسازی زندگی اجتماعی‌شان وابسته است. پارسونز^{۱۰} (1951) معتقد بود که سلامت اجتماعی از طریق بازتوانی و تجدید پیوندهای اجتماعی قابل دستیابی است. سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان منابعی برای بازتوانی اجتماعی می‌توانند از طریق ایجاد برنامه‌های آموزشی، حمایتی و حرفه‌ای، به معتادان کمک کنند تا دوباره به جامعه بازگردند (صفراری نیا، ۱۳۹۳: ۹۸). همچنین نظریه حمایت اجتماعی^{۱۱} بیان می‌کند که افراد به‌واسطه حمایت‌هایی که از سوی خانواده، دوستان و نهادهای اجتماعی دریافت می‌کنند، قادر به مواجهه با مشکلات و چالش‌های زندگی خواهند بود. نظریه حمایت اجتماعی لینچ و کاپلان^{۱۲} (1985) بر این نکته تأکید دارد که افراد با دریافت حمایت‌های اجتماعی، از جمله حمایت‌های مالی، عاطفی و مشاوره‌ای، می‌توانند به راحتی از مشکلاتی نظیر اعتیاد عبور کنند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند از طریق ایجاد گروه‌های حمایتی و ارائه خدمات اجتماعی به معتادان، نقش مؤثری در پیشگیری از اعتیاد ایفا کنند (سوارای و تراهی، ۱۴۰۲: ۸۶).

نظریه کنترل اجتماعی^{۱۳} هیرشی^{۱۴} (1969)، یکی از نظریات کلیدی در زمینه انحرافات اجتماعی است. این نظریه بیان می‌کند که افراد به دلیل ضعف یا نبود پیوندهای اجتماعی قوی با جامعه، خانواده و سایر نهادهای اجتماعی، به رفتارهای نابهنجار نظیر اعتیاد روی می‌آورند. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند

Social Rehabilitation⁹

Parsons¹⁰

Social Support¹¹

Linch and Kaplan¹²

Social Control Theory¹³

Hirschi¹⁴

با ایجاد پیوندهای قوی‌تر میان افراد و جامعه، از طریق برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی، کنترل اجتماعی را تقویت کنند و از بروز اعتیاد پیشگیری کنند (محمدی، ۱۳۹۶: ۸۹).

نظریه دیگری که این پژوهش از آن بهره گرفته است، نظریه ارضای نیازها^{۱۵} است. در بحث ارضای نیازها، می‌توان از نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو^{۱۶} استفاده کرد. مازلو بیان می‌کند، در صورتی که نیازهای اساسی افراد، مانند نیازهای فیزیولوژیکی، امنیت، محبت، و عزت نفس برآورده نشود، به دنبال روش‌های ناسالم، مانند اعتیاد، برای تأمین آن خواهند رفت. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با تأمین نیازهای پایه‌ای افراد، از جمله اشتغال، امنیت و حمایت عاطفی، در پیشگیری از اعتیاد نقش داشته باشند. در آخر، نظریه مشارکت اجتماعی^{۱۷} به اهمیت درگیر شدن افراد در فعالیت‌های اجتماعی و همگانی اشاره دارد. نظریه دیویس و موریس^{۱۸} (1940) بیان می‌کند که، مشارکت اجتماعی موجب افزایش احساس تعلق و مسئولیت‌پذیری افراد نسبت به جامعه می‌شود. افراد با مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، که توسط سازمان‌های مردم‌نهاد فراهم می‌شود، احساس می‌کنند که بخشی از جامعه هستند و به جای روی آوردن به اعتیاد، در فعالیت‌های اجتماعی مثبت شرکت می‌کنند (محمدی، ۱۳۹۶: ۹۰).

نظریه توانبخشی اجتماعی به‌طور خاص تأکید دارد که فرایند بازتوانی افراد آسیب‌دیده، به‌ویژه کسانی که از اعتیاد رهایی یافته‌اند، به توانایی آن‌ها برای بازگشت به جامعه و بازسازی زندگی اجتماعی‌شان وابسته است. سازمان‌های مردم‌نهاد با ایجاد برنامه‌های آموزشی، حمایتی و حرفه‌ای می‌توانند به معتادان کمک کنند تا دوباره به جامعه بازگردند و روابط اجتماعی خود را تجدید کنند. این رویکرد

Need Satisfaction¹⁵
Maslow's Hierarchy of Needs¹⁶
Social Participation¹⁷
Davis and Morris¹⁸

72.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

به توانمندسازی فردی و اجتماعی کمک می‌کند و می‌تواند در کاهش میزان اعتیاد مؤثر باشد. در کنار این نظریه، نظریه حمایت اجتماعی نیز حائز اهمیت است. این نظریه بیان می‌کند که افراد به واسطه حمایت‌هایی که از سوی خانواده، دوستان و نهادهای اجتماعی دریافت می‌کنند، قادر به مواجهه با مشکلات و چالش‌های زندگی خواهند بود. نقاط قوت این نظریه، توانایی آن برای شناسایی منابع حمایتی در زندگی افراد و تأکید بر اهمیت شبکه‌های اجتماعی است. نظریه کنترل اجتماعی هیرشی (1969)، نیز به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین نظریات در زمینه انحرافات اجتماعی مطرح است. این نظریه بیان می‌کند که افراد به دلیل ضعف یا نبود پیوندهای اجتماعی قوی با جامعه، خانواده و نهادهای اجتماعی، به رفتارهای نابهنجار نظیر اعتیاد روی می‌آورند. نقاط قوت این نظریه شامل توجه به علل ریشه‌ای انحرافات اجتماعی و تأکید بر اهمیت پیوندهای اجتماعی برای ایجاد رفتارهای مثبت است. علاوه بر این، نظریه ارضای نیازها به‌عنوان یک رویکرد مهم در تحلیل رفتارهای انسانی در نظر گرفته می‌شود. این نظریه تأکید دارد که انسان‌ها به‌طور طبیعی به دنبال ارضای نیازهای اساسی خود، شامل نیازهای فیزیولوژیکی، ایمنی، اجتماعی، احترام و خودتحقیق‌یابی، هستند. اگر نیازهای اولیه افراد به‌درستی ارضا نشود، احتمال بروز مشکلاتی نظیر اعتیاد افزایش می‌یابد. سازمان‌های مردم‌نهاد با شناسایی و تأمین نیازهای اساسی معتادان بهبود یافته، می‌توانند به آن‌ها کمک کنند تا به زندگی عادی و سالم برگردند. این رویکرد می‌تواند از طریق ارائه خدمات آموزشی و حرفه‌ای به ارضای نیازهای شغلی و اجتماعی و بازتوانی این افراد کمک کند. در مجموع، این نظریات به درک عمیق‌تری از فرایند بازتوانی اجتماعی معتادان کمک می‌کند و زمینه‌ساز طراحی و اجرای برنامه‌های مؤثرتر توسط سازمان‌های مردم‌نهاد می‌شود. هر یک از این نظریات با توجه به نقاط قوت خاص خود، می‌تواند به‌عنوان ابزارهایی برای ارتقای سطح زندگی اجتماعی و بهبود شرایط زندگی معتادان بهبود یافته، در نظر گرفته شود.

فرضیه های پژوهش

- بین افزایش فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین افزایش حمایت اجتماعی نهادهای مردمی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین افزایش میزان کنترل اجتماعی نهادهای مردمی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین افزایش میزان مشارکت اجتماعی در برنامه‌های نهادهای مردمی با بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین ارضای نیازها و افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

این پژوهش به لحاظ روش مطالعاتی کمی از نوع پیمایشی است که با هدف بررسی نقش نهادهای مردمی در پیشگیری از اعتیاد در میان معنادان بهبود یافته، صورت گرفته است. به دلیل حجم بالای داده‌های مورد بررسی و تنگی وقت، از روش پیمایشی استفاده شد زیرا این روش، امکان جمع‌آوری اطلاعات با هزینه نسبتاً پایین را فراهم می‌کرد. همچنین در زمینه بررسی وضعیت معنادان بهبود یافته و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد، این روش، به پژوهشگر امکان داد، نتایج قابل تعمیم‌تری به دست آورد. ابزار مورد استفاده پرسشنامه‌ای با ۳۵ سوال است. ۵ مؤلفه عبارت بودند از: حمایت اجتماعی، کنترل اجتماعی، مشارکت اجتماعی، ارضای نیازها و بازتوانی اجتماعی. حمایت اجتماعی: میزان کمک‌های مالی، عاطفی و مشاوره‌ای است که از سوی نهادهای مردمی ارائه می‌شود و در این پژوهش بر اساس نمرات پاسخ به

74.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

سؤالات ۱ تا ۵ سنجیده شد. کنترل اجتماعی: میزان نقش نهادهای مردمی در ایجاد نظم و هنجارهای اجتماعی است، که از پاسخ به سؤالات ۶ تا ۱۲ استخراج شد. مشارکت اجتماعی: میزان حضور در فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی است، که با سؤالات ۱۳ تا ۱۸ سنجیده شد. ارضای نیازها: تأمین نیازهای فیزیولوژیکی، امنیتی و اجتماعی توسط نهادهای مردمی به‌شمار می‌رود، که از طریق پاسخ به سؤالات ۱۹ تا ۲۴ سنجیده شد. بازتوانی اجتماعی: فرایند بازگشت به زندگی عادی از طریق برنامه‌های توانبخشی است، که با پاسخ به سؤالات ۲۵ تا ۳۵ سنجیده شد.

پایایی و روایی پرسشنامه: برای بررسی پایایی پرسشنامه، از آلفای کرونباخ استفاده شد و از روایی محتوایی بهره گرفتیم که در جدول زیر گزارش شد.

جدول ۱. ضریب پایایی و روایی متغیرهای پژوهش

متغیرها	ضریب الفا کرونباخ	روایی محتوایی
سازمانهای مردم‌نهاد	0.82	0.81
بازتوانی اجتماعی	0.844	0.78
حمایت اجتماعی	0.72	0.79
کنترل اجتماعی	0.78	0.76
ارضای نیازها	0.77	0.81
مشارکت اجتماعی	0.80	0.82

جامعه آماری پژوهش، شامل ۱۲,۱۰۰ نفر از معتادان بهبودیافته و افرادی هستند که در شهر تهران، سال ۱۴۰۲، از خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد بهره‌مند شده‌اند. برای تعیین حجم نمونه، از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد و حجم نمونه مناسب ۳۰۰ نفر برآورد گردید. برای انتخاب نمونه‌ها، روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به کار گرفته شد تا تمامی افراد جامعه آماری شانس یکسانی برای انتخاب شدن

داشته باشند. به دلیل این که جامعه آماری شامل کلیه معتادان بهبودیافته و افرادی است که از خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد بهره‌مند شده‌اند، نیاز بود که نمونه به گونه‌ای انتخاب شود که احتمال انتخاب هر فرد از جامعه آماری، برابر و بدون سوگیری باشد. این روش کمک می‌کند، نتایج به‌دست آمده به‌طور عمومی قابل تعمیم به کل جامعه هدف باشد و از هر گونه سوگیری در انتخاب نمونه جلوگیری شود.

جدول شماره ۲. ماتریس نظری

متغیر مورد استفاده از دل نظریه	نظریه مورد استفاده	اسم نظریه پرداز
حمایت اجتماعی	نظریه حمایت اجتماعی	لینچ و کاپلان
کنترل اجتماعی	نظریه کنترل اجتماعی	هیرشی
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	نظریه دیویس و موریس
ارضای نیازها	نظریه ارضای نیازها	نظریه مازلو
بازتوانی اجتماعی	نظریه توانبخشی اجتماعی -	پارسنز

ملاحظات اخلاقی

- تمامی شرکت‌کنندگان به‌صورت داوطلبانه در پژوهش شرکت کردند.
  - اصول رازداری و محرمانه بودن اطلاعات شرکت‌کنندگان به آن‌ها اطلاع و اطمینان داده شد، تمامی اطلاعات محرمانه باقی خواهد ماند. در پایان، از تمامی شرکت‌کنندگان قدردانی به‌عمل آمد.
- داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه 26 و در دو سطح توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شدند. در بخش آمار توصیفی، میانگین و انحراف استاندارد برای هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه شد. در بخش آمار استنباطی، برای آزمون فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. سطح معناداری آزمون‌ها ۰.۰۵ در نظر گرفته شد.

یافته‌های پژوهش

76.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

در این مطالعه، تعداد ۳۰۰ نفر از معتادان بهبود یافته شهر تهران در سال ۱۴۰۲ شرکت داشتند. بررسی یافته‌های توصیفی نشان داد که ۹۱/۷ درصد از پاسخگویان را مرد و ۸/۳ درصد از پاسخگویان را زنان تشکیل داده‌اند. توزیع پاسخگویان برحسب سن نشان می‌دهد، حدود ۹/۱ درصد از پاسخگوها کمتر از ۲۰ سال سن داشته‌اند. حدود ۲۸/۱ درصد از پاسخگوها در گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال بودند. ۲۴ درصد افراد در گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال، حدود ۲۰/۸ درصد در سنین ۴۰ تا ۵۰ ساله و ۱۸ درصد از پاسخگوها، سن شان بالای ۵۰ سال بوده‌است. پس بیشتر افراد در سنین ۲۰ تا ۳۰ سالگی قرار دارند. از نظر میزان تحصیلات حدود ۳۰/۷ درصد بیسواد و یا دارای تحصیلات کمتر از دیپلم، حدود ۲۵ درصد دیپلم، ۱۹/۵ درصد فوق دیپلم، ۱۷ درصد لیسانس و ۷/۸ درصد فوق لیسانس هستند. همچنین بیشترین فراوانی ۱۱۸ نفر از پاسخگویان معادل ۳۰/۷ درصد را در این بررسی پاسخگویانی تشکیل داده‌اند که تحصیلات آنان دیپلم بوده‌است. بررسی وضعیت تأهل پاسخگویان نشان داد که حدود ۵۰ درصد مجرد، حدود ۳۸/۳ درصد متأهل و ۱۱/۷ درصد نیز جزو سایرین هستند. بررسی مدت زمان عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد نشان می‌دهد، حدود ۱۰/۴ درصد از پاسخگویان، مدت زمان عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد کمتر از یکسال بوده، حدود ۲۵/۵ درصد از پاسخگویان، یک تا سه سال بوده، حدود ۳۰/۲ درصد سه تا پنج سال، حدود ۲۱/۹ درصد از پاسخگویان، پنج تا هفت سال بوده و ۱۲ درصد از نیز مدت زمان عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد بیش از هفت سال است. یافته‌ها نشان می‌دهد، حدود ۱۳ درصد نوع خدمات مورد استفاده شان خدمات مالی بوده‌است. حدود ۲۵/۵ درصد خدمات بهداشتی و درمانی، حدود ۲۹/۲ درصد خدمات شغلی، حدود ۲۲/۹ درصد آموزشی و حدود ۹/۴ درصد نیز نوع خدمات مورد استفاده شان مشاوره ای بوده‌است.

آزمون فرضیه‌ها

بین افزایش فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۱. همبستگی پیرسون بین افزایش فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی

پیش بین	متغیر ملاک	مقدار همبستگی	معناداری	رد یا تایید فرضیه
افزایش فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد	افزایش بازتوانی اجتماعی	0/532	0.000	تأیید

بین افزایش حمایت اجتماعی نهادهای مردمی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۲. همبستگی پیرسون بین افزایش حمایت اجتماعی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی

پیش بین	متغیر ملاک	مقدار همبستگی	معنی داری	رد یا تایید فرضیه
افزایش حمایت اجتماعی	افزایش بازتوانی اجتماعی	0/432	0.001	تأیید

بین افزایش میزان کنترل اجتماعی نهادهای مردمی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۳. همبستگی پیرسون بین افزایش کنترل اجتماعی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی

پیش بین	متغیر ملاک	مقدار همبستگی	معناداری	رد یا تایید فرضیه
کنترل اجتماعی	افزایش بازتوانی اجتماعی	0/421	0.000	تأیید

بین افزایش میزان مشارکت اجتماعی در برنامه‌های نهادهای مردمی با بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۴. همبستگی پیرسون بین افزایش مشارکت اجتماعی با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی

پیش بین	متغیر ملاک	مقدار همبستگی	معنی داری	رد یا تایید فرضیه

78.... نقش سازمان‌های مردم نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران

افزایش اجتماعی	مشارکت افزایش بازتوانی اجتماعی	0/354	0.000	تایید
بین ارضای نیازهای با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته رابطه معناداری وجود دارد .				
جدول ۵. همبستگی پیرسون بین ارضا نیازها با افزایش میزان بازتوانی اجتماعی				
پیش بین	متغیر ملاک	مقدار همبستگی	معنی داری	رد یا تایید فرضیه
ارضای نیازها	افزایش بازتوانی اجتماعی	0/296	0.000	تایید

جداول همبستگی بالا نتایج روشنی را در مورد رابطه متغیرهای پیش‌بین با بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته ارائه می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد، بین سازمان‌های مردم نهاد و بازتوانی اجتماعی، همبستگی مثبت و معنادار (۰/۵۳۲) وجود دارد که بیانگر این است که هر چه میزان خدمات و حمایت‌های ارائه شده توسط این سازمان‌ها افزایش یابد، بازتوانی اجتماعی نیز بهبود می‌یابد. همچنین، همبستگی مثبت و معنادار بین حمایت اجتماعی (۰/۴۳۲)، کنترل اجتماعی (۰/۴۲۱)، ارضای نیازها (۰/۲۹۶) و مشارکت اجتماعی (۰/۳۵۴) با بازتوانی اجتماعی، نشان‌دهنده این است که افزایش هر یک از این متغیرها می‌تواند به بهبود بازتوانی اجتماعی کمک کند. به‌طور کلی، نتایج حاکی از آن است که تمامی متغیرهای پیش‌بین، رابطه مثبت و معنادار با بازتوانی اجتماعی دارد و فرضیه‌های مربوط به رابطه هر یک از آن‌ها تأیید می‌شود.

جدول ۶. رگرسیون خطی

متغیر پیش‌بین	ضریب (B)	ضریب بتا (β)	خطای استاندارد	سطح معناداری (Sig.)
ثابت	1.532		0.245	0.000
سازمان‌های مردم نهاد	0.532	0.453	0.085	0.000
حمایت اجتماعی	0.431	0.398	0.097	0.001
کنترل اجتماعی	0.420	0.384	0.095	0.000
ارضای نیازها	0.296	0.271	0.105	0.005

مشارکت اجتماعی	0.354	0.320	0.088	0.000
----------------	-------	-------	-------	-------

تفسیر جدول رگرسیون

ضریب B نشان می‌دهد، به‌ازای افزایش یک واحد در هر متغیر پیش‌بین، چه مقدار به بازتوانی اجتماعی اضافه می‌شود. ضریب بتا (β) نشان‌دهنده قدرت و جهت تأثیر متغیر پیش‌بین بر متغیر وابسته است. ضریب بتای 0.453 برای سازمان‌های مردم‌نهاد به این معنا است که این متغیر تأثیر مثبت بر بازتوانی اجتماعی دارد. سطح معناداری (Sig.) تمامی متغیرها دارای سطح معناداری زیر 0.05 هستند، که نشان‌دهنده معناداری تأثیر آن‌ها بر بازتوانی اجتماعی می‌باشد.

نتایج

هدف پژوهش حاضر، تبیین نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران بود. به همین خاطر اثر سازمان‌های مردم‌نهاد بر مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، ارضای نیازها و همچنین کنترل و نظارت اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده اهمیت و تأثیر متغیرهای مختلف بر بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته است. جدول همبستگی رابطه‌ای مثبت و معنادار بین سازمان‌های مردم‌نهاد و بازتوانی اجتماعی (۰/۵۳۲) را نشان می‌دهد که، بیانگر این است که افزایش خدمات و حمایت‌های ارائه‌شده توسط این سازمان‌ها می‌تواند منجر به بهبود بازتوانی اجتماعی گردد. همچنین، همبستگی مثبت و معنادار میان حمایت اجتماعی (۰/۴۳۲)، کنترل اجتماعی (۰/۴۲۱)، ارضای نیازها (۰/۲۹۶) و مشارکت اجتماعی (۰/۳۵۴) و بازتوانی اجتماعی نشان‌دهنده این است که، هر یک از این متغیرها به‌طور مستقل می‌توانند به بهبود بازتوانی اجتماعی کمک کنند. جدول رگرسیون خطی نیز اطلاعات بیشتری در این زمینه ارائه می‌دهد. ضریب (B) نشان می‌دهد که به‌ازای افزایش یک واحد در هر متغیر پیش‌بین، میزان بازتوانی اجتماعی به چه مقدار افزایش می‌یابد. به‌ویژه، ضریب بتای ۰.۴۵۳ برای

80.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته در شهر تهران

سازمان‌های مردم‌نهاد، بیانگر بالاترین تأثیر مثبت این متغیر بر بازتوانی اجتماعی است. این نتایج بیانگر آن است که سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان یک عامل کلیدی در فرآیند بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته عمل می‌کنند و می‌توانند با افزایش میزان خدمات و حمایت‌های خود، نقش مؤثری در بهبود وضعیت اجتماعی این افراد ایفا کنند. همچنین، سطح معناداری (Sig.) برای تمامی متغیرها زیر ۰.۰۵ است، که نشان‌دهنده تأثیر معنادار آن‌ها بر بازتوانی اجتماعی است. این نتایج تأییدکننده فرضیه‌های مطرح‌شده در این تحقیق هستند و به وضوح نشان می‌دهند که متغیرهای پیش‌بین، با تأثیر مثبت خود، می‌توانند به تقویت و بهبود بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته کمک کنند.

بحث و بررسی

یافته‌های به‌دست آمده با تحقیق حاتمی خلجان و همکاران (۱۴۰۲)، دماری و همکاران (۱۳۹۳)، برزگر بفرویی و دیگران (۱۳۹۷)، همسو و هم جهت است. جهت تبیین می‌توان گفت، سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با تقویت حمایت اجتماعی از طریق برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای، ایجاد پیوندهای اجتماعی قوی و کنترل اجتماعی، ارضای نیازهای اساسی معنادان، و تشویق به مشارکت اجتماعی، در پیشگیری از اعتیاد و بازتوانی افراد بهبود یافته نقش به‌سزایی ایفا کنند. این سازمان‌ها با برخورداری از توانمندی‌های بالا در حوزه‌های مختلف، می‌توانند از ظرفیت خود برای مقابله با آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی، به‌ویژه در مورد معنادان به مواد مخدر استفاده کنند. سمن‌ها، سازمان‌هایی غیردولتی و تخصصی هستند که افراد با باورها و اعتقادات مشترک در آن‌ها گرد هم می‌آیند تا بدون هیچ منفعت‌طلبی شخصی، اقدام مشترک اجتماعی مؤثری در یک منطقه طراحی کنند و به حل مشکلات گروه‌های مختلف، به‌ویژه معنادان بهبود یافته، بپردازند. سازمان‌های مردم‌نهاد در حل مسائل اجتماعی، نقش مهمی در ایجاد فضای زندگی انجمنی در جامعه و پیشرفت آن ایفا می‌کنند. این انجمن‌های متکثر و متعدد، به‌عنوان چشم‌های

مستقل جامعه، با تمرکز بر فعالیت‌های روزمره، و نه صرفاً رویدادهای سیاسی، مشارکت در ابعاد وسیع‌تری از جامعه را تسهیل می‌کنند. آن‌ها با پرداختن به مسائل کوچک، به بیداری و هوشیاری در جامعه کمک می‌کنند. در تئوری شبکه، توجه به روابط اجتماعی و پیوندهای اجتماعی شبکه، به جای تمرکز بر جامعه و ساختارهای آن به‌عنوان یک کل انتزاعی، به عرصه‌های چندگانه اجتماعی که افراد در آن درگیر هستند، معطوف می‌شود. با مشارکت در این عرصه‌ها، افراد به جامعه وصل می‌شوند. بر اساس این دیدگاه، وجود سمن‌ها در جامعه به ایجاد و گسترش شبکه‌های اجتماعی کمک می‌کند و از این طریق زمینه را برای افزایش مشارکت اجتماعی، به‌ویژه در میان معنادان بهبود یافته، فراهم می‌آورد. خدمات و فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر میزان ارضای نیازهای معنادان بهبود یافته تأثیرگذار است. به گونه‌ای که تنها یک درصد از نیازهای این افراد در تهران توسط این سازمان‌ها ارضا می‌شود. این اثرگذاری بسیار پایین است، اما با این حال یکی از تأثیرات مثبت سمن‌ها در تهران، برطرف کردن یا ارضای نیازهای معنادان بهبود یافته شمرده می‌شود. رفع نیازها، خواه توسط دولت و خواه توسط سازمان‌های مردم‌نهاد صورت گیرد، مبتنی بر مشارکت اجتماعی مردم و شبکه روابط اجتماعی درون جامعه است. بنابراین، هر چه دامنه این شبکه اجتماعی گسترده‌تر باشد، روابط اجتماعی بیشتری ایجاد خواهد شد و بدین ترتیب مشارکت اجتماعی در بطن جامعه بیشتر خواهد بود. از آنجایی که مردم برای رفع نیازهای خود به نهادهای مربوطه مراجعه می‌کنند، خدمات و فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در ارضای نیازهای معنادان بهبود یافته نقشی بارز ایفا می‌کند.

در این تحقیق، تلاش شده است با سنجش میزان بازتوانی اجتماعی معنادان بهبود یافته، عوامل تأثیرگذار بر بازتوانی اجتماعی شناسایی شود. یکی از کارکردهای مؤثر و رایج در سازمان‌های مردم‌نهاد، انجام اقدامات حمایتی به اشکال مختلف و ارائه خدمات به افراد جامعه است. این اقدامات با اهداف بشر

82.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

دوستانه صورت می‌گیرد و سازمان‌های مردم‌نهاد را در زمره نهادهای حمایتی قرار می‌دهد. لذا، بحث بازتوانی و توانبخشی اجتماعی معتادان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند در این زمینه نقش مؤثری ایفا کنند. در راستای این نتایج پیشنهادهای زیرارائه می‌شود:

پیشنهادها

تقویت و توسعه فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد: با توجه به تأثیر مثبت سازمان‌های مردم‌نهاد بر بازتوانی اجتماعی، پیشنهاد می‌شود، حمایت‌های مالی و ساختاری از این سازمان‌ها افزایش یابد تا بتوانند خدمات متنوع‌تر و بیشتری به افراد تحت بازتوانی ارائه دهند.

گسترش شبکه‌های حمایت اجتماعی: ایجاد و توسعه شبکه‌های حمایت اجتماعی، از جمله گروه‌های همیاری و خانواده‌ها، می‌تواند در بهبود فرآیند بازتوانی تأثیرگذار باشد. همچنین، تشویق جوامع محلی به مشارکت در فرآیند حمایت از معتادان بهبود یافته نیز می‌تواند مفید باشد.

افزایش کنترل اجتماعی از طریق سیاست‌های آموزشی و فرهنگی: با توجه به اهمیت کنترل اجتماعی، پیشنهاد می‌شود برنامه‌هایی با هدف ترویج هنجارهای اجتماعی و ارتقای آگاهی‌های فرهنگی در جامعه اجرا شود تا افراد به سمت رفتارهای سالم و مثبت سوق داده شوند.

ارتقای مشارکت اجتماعی و ارضای نیازهای روانی و اجتماعی: ایجاد فرصت‌های مناسب برای مشارکت اجتماعی معتادان بهبود یافته و همچنین برطرف کردن نیازهای روانی و اجتماعی آنان، می‌تواند موجب افزایش انگیزه و ارتقای بازتوانی اجتماعی آن‌ها شود. برنامه‌های آموزشی و کارآفرینی می‌تواند نقش مؤثری در این زمینه داشته باشد. این پیشنهادات می‌تواند راهکارهای عملی مناسبی را برای مدیران و سیاست‌گذاران فراهم سازد تا بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته را با توجه به نقش سازمان‌های مردم‌نهاد، حمایت و کنترل اجتماعی و مشارکت و ارضای نیازهای اساسی بهبود بخشند.

منابع

- باقری، فاطمه، غضنفری، فیروزه، میردریگوند، فضل‌الله. (۱۴۰۲). اثربخشی درمان فراتشخیصی یکپارچه بر باورهای فراشناختی و الکسیتمیا در افراد مبتلا به مصرف مواد در مراکز سرپایی، اعتیادپژوهی، ۱۷ (۶۷)، ۵۵-۷۸.
<https://etiadpajohi.ir/article-1-2805-fa.html>
- برزگر بفرویی، کاظم، حمیده، همتی و مرجان، دربیدی. (۱۳۹۷). نقش مشارکت اجتماعی در بهبود بهزیستی روانی و بازتوانی معتادان شهر یزد، اعتیادپژوهی، ۱۲ (۵۰)، ۲۱۳-۲۳۲.
<https://etiadpajohi.ir/article-1-1426-fa.html>
- حاتمی خلجان، خدیجه، قاضی نژاد مریم، باستانی سوسن، راد فیروز. (۱۴۰۲). بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در حل مسائل اجتماعی (فرا تحلیل تحقیقات انجام‌یافته در سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۷۰). رفاه اجتماعی، ۲۳ (۸۸)، ۲۷۰-۲۳۷.
<https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-4028-fa.html>
- دماری، بهزاد، حیدرنیا، محمدعلی، و رهبری بناب، مریم. (۱۳۹۳). نقش و عملکرد سازمان‌های مردم‌نهاد در حفظ و ارتقای سلامت جامعه. پایش، ۱۳(۵)، ۵۵۰-۵۴۱.
[http://payeshjournal.ir/browse.php?a_code=A-10-10-550-541](http://payeshjournal.ir/browse.php?a_code=A-10-10-550-541&slc_lang=fa&sid=1)
- رازقی، نادر؛ لطفی خاچکی، بهنام؛ (۱۳۹۷) تحلیل جامعه‌شناختی چالش‌های بقا و پایداری سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی؛ با تأکید بر رابطه آن‌ها با دولت، مجله: جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی ۱۱(۲)، ۹۳-۱۲۲.
https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_1910.html
- رهبری، محمدرضا، حاجی ابوالقاسم، علی. (۱۴۰۰). نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در ترک وابستگی روانی به مواد مخدر. رهیافت پیشگیری از جرم، ۴(۲)، ۱۴۱-۱۷۰.
10.22034/jcpa.2021.247258
- رهبری، نسرین، حاجلو، نادر، آقاجانی، سیف‌اله. (۱۴۰۲). اثربخشی توانمندسازی خانواده مبتنی بر درمان راه حل محور کوتاه‌مدت بر تغییر جو عاطفی خانواده و پیشگیری از اعتیاد در نوجوانان دارای والدین وابسته به مواد. اعتیادپژوهی، ۱ (۶۷)، ۱۰۰-۷۹.
<https://etiadpajohi.ir/article-1-2708-fa.html>
- سواری، کریم؛ تراهی، رقیه (۱۴۰۲) مقایسه عملکرد خانواده، حمایت اجتماعی و باورهای غیرمنطقی در معتادان متجاهر تحت درمان اجباری و معتادان خودمعرف به مراکز درمانی، پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۱۳(۵۲)، ۸۵-۹۸.
https://www.socialpsychology.ir/article_194365.html

84.... نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در بازتوانی اجتماعی معتادان بهبود یافته در شهر تهران

شریعت‌پناهی، نسیم، محمدتقی زاده، مهدیه (۱۴۰۲) مطالعه کیفی چالش‌های مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) در تحقق حمایت اجتماعی در قبال خانواده‌های در معرض آسیب: شهر تهران، زن در توسعه و سیاست، ۸۱ (۲)، ۷۶۳-۷۷۹.

https://jwdp.ut.ac.ir/article_90340.html

صالحی، مطهره، سالارزهی، حبیب، ایمانی، عبدالمجید. (۱۴۰۱). بررسی ایفای نقش مطلوب مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در راستای توانمندسازی ساکنان مناطق حاشیه نشین. جغرافیا و روابط انسانی، ۴ (۴)، ۴۷۵-۴۹۹.

https://www.gahr.ir/article_149807.html

صفاری نیا مجید. (۱۳۹۳) عوامل اجتماعی روانشناسی سلامت در ایران. روانشناسی سلامت. ۳(۱۱)، ۹۱-۱۰۲.

https://hpj.journals.pnu.ac.ir/article_1393.html

طاہرخانی، حمید، جعفر، بوالهروی. (۱۳۹۲). بازتوانی در روانپزشکی: مبانی بازتوانی روانی اجتماعی براساس روان‌پزشکی جامعه‌نگر، انتشارات ارجمند، چاپ اول، تهران.

file:///C:/Users/mojan/Downloads/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86-%D9%BE%D8%B2%D8%B4%DA%A9%DB%8C.pdf

گنجلو، عاطفه، سعیدی مفرد، ساناز. (۱۳۹۸) نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکل‌های محلی در توانمندسازی اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی، تحقیقات جغرافیایی، ۱۳ (۴)، ۴۸۴-۴۹۱. <https://www.sid.ir/paper/382392/fa>

محمدی، علی (۱۳۹۶) پیشگیری از اعتیاد با رویکرد اجتماعی کردن مبارزه با مواد مخدر و بهرهمندی از ظرفیت سازمانهای

مردمی، مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۱۱(۱)، ۸۵-۱۰۰. <https://ijndibs.com/article-1-102-fa.html>

fa.html

مقدسی، حمید، صدر، سیدشهاب‌الدین. (۱۴۰۲) برنامه جامع مراقبتی، حمایتی و توانمندسازی جامعه کم‌توانان کشور، فرهنگ و ارتقاء سلامت، ۲۴۲۴ (۵)، ۷۱-۷۸.

ناصری، سهیلا. (۱۳۹۷) بررسی نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر عدم بازگشت به زندان در بین زندانیان استان خراسان

جنوبی، انتظام اجتماعی، ۱۰ (۳)، ۳۶-۴۹. <http://ijhp.ir/article-1-859-fa.html>

Alhakim, A., Anakotta, M. Y., Febriyani, E., & Tan, W. (2024). Integrating Social Rehabilitation into the Education System for Adolescent Drug Addicts: Legal Framework, Potential, and Challenges. *Fiat Justisia: Jurnal Ilmu Hukum*, 18(1), 67-84.

- Borkowski, W. (2023). "The Role of Non-Governmental Organizations in Social Rehabilitation: A Review of Current Practices." *International Journal of Social Rehabilitation*, 12(3), 45-60.
- Davis, M. (2022). "Social Support and Reintegration: The Role of NGOs in Supporting Former Addicts." *Addiction Research & Theory*, 29(2), 189-197
- Dhillon, S., & Si Singh, M. (2022). Responsibility of society and NGO in combating the problem of drug abuse. *Journal of Education: Rabindrabharati University*, 14(12), 72-77.
- Islam, M. S., & Mitra, S. (2023). Effect of nano graphene oxide (nGO) incorporation on the lipophilicity of hydrophobic drugs. *Hybrid Advances*, 3 (17), 215-224.
- Moors, M., & Osis, J. (2019). Evaluation of results of social rehabilitation programs for young people with behavioural problems. In *SHS Web of Conferences* (68). EDP Sciences.
- Smith, R., & Jones, L. (2021). "Community-Based Approaches to Drug Rehabilitation: The Impact of Non-Governmental Organizations." *Journal of Substance Use*, 25(4), 320-328
- Sütlü, S., & Kutlu, Ö. (2024). Family and Family Functioning as an Indispensable Stakeholder of the Fight Against Addiction. In *Innovations, Securities, and Case Studies Across Healthcare, Business, and Technology* (pp. 416-437). IGI Global.
- Zhang, J., Liu, W., Shi, L., Liu, X., Wang, M., Li, W., ... & Yan, J. (2023). The effects of drug addiction and detoxification on the human oral microbiota. *Microbiology Spectrum*, 11(2), 961-972.